

MENADŽERSKI STIL VOĐENJA KOD MENADŽERA RASTUĆIH PROIZVODNIH MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

Menadžerski stil vođenja preduzeća predstavlja način na koji menadžer preduzeća reaguje na promjene u poslovnom okruženju. Menadžerske interakcije, koje nastaju tokom upravljanja ljudskim resursima, alociranju materijalnih i nematerijalnih resursa, su postale determinanta uspješnosti preduzeća. Zbog toga je kontinuirano istraživanje ponašanja menadžera prilikom donošenja odluka, planiranja, analiziranja, implementacije i procesa kontrole, postalo fokus mnogih autora. U teoriji su poznati različiti menadžerski stilovi vođenja preduzeća, međutim, istraživački izazov predstavlja pitanje: kako se teorijski model menadžerskog stila ponašanja manifestuje u praksi? Kako bi odgovorili na postavljeno istraživačko pitanje, definisan je predmet istraživanja koji se iskazuje u užem i širem značenju. U širem značenju, predmet istraživanja su menadžeri proizvodnih malih i srednjih preduzeća u FBiH, u užem značenju, predmet istraživanja fokusira se na menadžere čija su preduzeća u posmatranom periodu zabilježila statistički značajan rast i menadžeri čija preduzeća u posmatranom periodu nisu zabilježila statistički značajan rast. U metodološkom smislu kao instrument istraživanja odabran je strukturirani upitnik. Za prikupljanje podataka nad stratificiranim uzorkom (N=149) menadžera proizvodnih MSP u Federaciji BiH korišten je lični intervju. Prilikom statističke obrade podataka i interpretacije rezultata primjenjene su prikladne naučne i istraživačke metode. Opći cilj istraživanja glasi: identifikovati menadžerski stil ponašanja "uspješnih" i "neuspješnih" menadžera. Hipoteza istraživanja definisana je na sljedeći način: menadžeri rastućih MSP u FBiH razlikuju se u menadžerskom stilu vođenja preduzeća u odnosu na menadžere čija preduzeća nisu zabilježila rast u posmatranom periodu.

Ključne riječi: menadžer, menadžerski stil, mala i srednja preduzeća, rastuća preduzeća.

JEL: M12

SUMMARY

Managerial style of leading companies represents how the manager of the company reacts to changes in business environment. Managerial interactions that occur in human resource management and allocation of tangible and intangible resources have become the determinant of the success of the company. Therefore, continuous behavior research of managers in making decisions, planning, analysis, implementation and control process, became the focus of many authors.

In theory, there are many known different managerial styles of company leadership; however, the research challenge question is: how the theoretical model of managerial style of behavior is manifested in practice? To answer the asked research question, the case study is defined, which is expressed in broad and narrow sense. In a broader sense, the case studies are managers of small and medium manufacturing enterprises in the FBiH. In a narrow sense, the case studies focuses on managers whose enterprises recorded a statistically significant increase in certain time period and managers whose enterprises have not recorded significant growth in same time period. In methodological terms, as a research instrument a structured questionnaire is chosen. For data collection over stratified sample (N = 149) of managers of manufacturing SMEs in the Federation of BiH a personal interview was used. During statistical data analysis and interpretation of results, appropriate scientific and research methods are applied. The overall research goal is: to identify the managerial style of behavior of "successful" and "unsuccessful" managers. The study hypothesis was defined as follows: managers of growing SMEs in the Federation of BiH differ in managerial style of company leadership in relation to managers whose companies have not registered growth in observed time period.

¹ Spoljni saradnik, viši asistent na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Zenici. suvad@itc.ba

TRŽIŠTE KAPITALA U FBiH SA POSEBNIM OSVRTOM NA OBVEZNICE KAO IZVOR DUGOROČNOG FINANSIRANJA

Sažetak

Obveznice, kao najzastupljeniji oblik dugoročnog duga na svim svjetskim berzama kapitala, predstavljaju pogodnu formu da se dugoročne potrebe za kapitalom podijele u manje dijelove, što preduzeću omogućava da lakše pristupi znatno većoj sumi novca, nego što bi se moglo dobiti iz samo jednog kreditnog izvora. Njihova raznovrsnost karakteristična je za razvijena tržišta kapitala. Obveznice, kao instrument, zauzimaju ključno mjesto na tržištu kapitala, kako zbog obima prometa, tako i zbog njihove likvidnosti. U ovom radu se razmatraju osnovne vrste tržišta obveznica, mogućnosti mjerenja prinosa obveznica, faktori cjenovne nestabilnosti obveznica, kao i trenutni stepen razvoja tržišta kapitala u Federaciji BiH.

Ključne riječi: prinos do roka dospijeca, prihodne obveznice, *macaulay-jevo* trajanje.

JEL: G11, G12

SUMMARY

Bonds, as the most common form of the long-term debt of all world stock exchanges of the capital, the appropriate form to the long-term capital needs for the division into smaller parts, the company makes it easy to access much larger sum of the money, but you could get from just one source of the credit. Their diversity is characteristic of the developed capital markets. Bonds, as an instrument, take up a key position in the capital market, due to the volume of turnover, and because of their liquidity. This paper discusses the basic types of bond markets, the possibility of measuring the yield of bonds, factors of instability bond price and the current level of development of capital markets in the FBiH.

Key words: *yield to maturity, revenue bonds, macaulay's duration.*

JEL classification: G11, G12

¹ Viši asistent Ekonomski fakultet Univerzitet u Zenici

MJERENJE FUNKCIONALNE DIMENZIJE KVALITETA USLUGA U ZDRAVSTVU KORIŠTENJEM SERVQUAL MODELA

Sažetak

Primarni cilj ovog rada je razvijanje determinanti za mjerenje funkcionalne dimenzije kvaliteta usluga u zdravstvu, prilagođenih SERVQUAL modelu, te provjera validnosti i prikladnosti SERVQUAL modela kod ocjene doživljenoga kvaliteta pruženih usluga pacijentu u zdravstvu. Za potrebe ovog istraživanja korišten je, kao radni, okvirni SERVQUAL model kvaliteta usluga, koji počinje od prijedloga da je kvalitet usluge multidimenzionalna kategorija te da model eksplicitno mjeri nivo prethodnih očekivanja i nivo percepcija. Izbor modela je posljedica činjenice da je korišten u ranijim istraživanjima nivoa kvaliteta i percepcija, te se u više studija pokazalo da postoje razlike u nivoima očekivanja kupaca i da je funkcionalni kvalitet značajna determinanta ukupno percipiranoga kvaliteta.

Ključne riječi: kvalitet zdravstvene usluge, funkcionalna dimenzija kvaliteta i model kvaliteta.

JEL: M53

SUMMARY

The primary goal of this research is the development of determinants for measuring functional dimension of service quality in health care, adapten to SERVQUAL model, as well as verifyng validity and adequacy of SERVQUAL model in estimating experienced quality of provided services to patients in health care industry. For the needs of this research we used framework of SERVQUAL service quality model, which starts with the suggestion that service quality is multidimensional category, and that model explicitly measures the level of previous expectations end the level of perceptions. The choice of this model is a consequence of a fact that it has been used in previous researches of quality level and perception of customers, and that the functional quality is significant of overall perceived quality.

Key words: *quality of health services, dimension of functional quality and model of quality.*

JEL classification: M 53

¹ dr. sc. Huseinspahić Nezir, Šef službe za finansijsko - računovodstvene poslove, Zavod za zdravstveno osiguranje SBK / KSB.

PRIMJER UPOTREBE TEORIJE IGARA U TEORIJI UGOVORA

Sažetak

U ovom radu je korišten matematski alat izveden iz Teorije igara pri izboru vrste tenderskog ugovora od strane investitora. Ovaj problem se može adaptirati kao model u kojem su prisutne dvije konfliktne strane, investitor i firma izvršilac radova, te predstavlja model teorije igara asimetričnog tipa igre i model sa nepotpunim informacijama. Matematski aparat za ovakvu vrstu modela daje optimalnu odluku pri izboru tipa ovakvog ugovora od strane investitora i analiziran je u okviru rada. Podaci su prikupljeni od nekoliko državnih institucija s ciljem ukazivanja na mogućnost drugačijeg načina izbora ugovora u odnosu na najčešće korišteni ugovor, tj. *ugovor sa fiksnom cijenom*. Detaljno su analizirane relativne uštede za svaki projekat. Analiza pokazuje da se, sa pretpostavkom da su igrači racionalni i da je igra fer, može doći do znatne uštede u očekivanom, ne samo ako investitor koristi optimalni model dobijen teorijom igara, nego i jednostavniji model dobijen analizom prikupljenih podataka, a koji je predložen u ovom radu.

Ključne riječi: teorija igara, funkcija korisnosti, teorija ugovaranja

JEL: C7, C78, C70

SUMMARY

In this work, the mathematical model for the choice of an appropriate contract form derived from the Game Theory is used. The problem can be considered as a two players game with asymmetric and nonperfect information, which includes a principal investors and a firm awarded by the contract. Mathematical model gives the optimal solution for the choice of an appropriate contract and is analyzed within the paper. Data are acquired from several governmental institutions to show a possible different way of the contract selection comparing to the fixed-price contract, the model which is frequently used. The work gives a detailed analysis of the relative savings for each given project. By the assumption of the rational players and the fair-play game, the analysis shows the possibility to decrease the expected total cost not only if the optimal model is used but also a simplified one that is proposed in the paper.

Key words: game theory, utility function, contract theory.

JEL classification: G11, G12

¹ Adaleta Bedak-Tahirović, asistent, Ekonomski fakultet Univerziteta u Zenici, Bosna i Hercegovina

² Dr. sc. Dževad Zečić, vanredni profesor, Ekonomski fakultet Univerziteta u Zenici, Bosna i Hercegovina

**DETERMINANTE INOVATIVNIH MODELA FINANCIRANJA KAO NADOMJESTKA 'SEED'
KAPITALA
MIKRO, MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA**

Sažetak

Tržište pozajmljivanja kapitala uvelike je uvjetovano strukturom subjekata koji generiraju ekonomski rast i pružaju najveći potencijal razvoja. Na razini Europske Unije 99% subjekata se svrstavaju u mala i srednja preduzeća, od čega čak 92% su mikro subjekti sa manje od 10 uposlenih. U apsolutnim iznosima, mikro preduzeća upošljavaju dvije trećine radne snage Europske Unije, te je stoga i u ovom segmentu izrazito bitno posebnu pažnju obratiti na ovaj sektor. Promatrano iz perspektive prepreka u razvoju, jedan od osnovnih preduslova održivosti mikro preduzeća jeste pristup povoljnom eksternom financiranju u periodu razvoja koji odlikuje visok stepen rizika i niski povrati na investirano. Kako, u pravilu, u promatranom segmentu subjekti ne posjeduju javnu odgovornost, time je i negativna selekcija na visokoj razini, što dodatno usložnjava ionako kompleksnu oblast ublažavanja početnog rizika investiranja. Stoga, bitan segment finansijskog tržišta predstavlja 'seed' kapital u formi rizičnog kapitala koji može biti plasiran u vidu intermedijarnih ciljeva države ili putem komercijalnih mikrokredita. Uzimajući u obzir da tranzicijske ekonomije u pravilu posjeduju limitirani volumen sredstava za ove namjene, mikrokreditno financiranje se nameće kao imperativ održivog razvoja sektora mikro, malih i srednjih preduzeća. Ovaj članak ima za cilj da razjasni osnovu financiranja putem mikrokredita, kako na praktičnom tako i na teorijskom nivou.

Ključne riječi: Seed kapital, inovativni načini financiranja, MMSP, negativna selekcija, MSFI za MSP

JEL: M41

SUMMARY

Capital lending market is to great extent influenced by the structure of enterprises that generate economic growth and enable largest development potential. On EU level, 99% of enterprises are small and medium enterprises, whereby even 92% belong to micro enterprises employing less than 10. In absolut numbers, micro enterprises employ two third of total working force in EU and thereby in this segment these should be treated separately. Considering from the development perspective, one of key surviving factors is a access to effective external financing during the period that impedes high risks and low ROI. As SMEs do not possess public accountability the negative selection is on high level that burdens the pilot investments additionally. Thereby important segment of financial market presents seed capital in form of risk capital that can be placed as intermediary aim or throughout commercial micro credits. Taking into account that transitional economies possess limited funds dedicated to these purposes, micro credit financing is set as imperative of sustainable development of micro credit enterprises. This article lightens basics in micro credit financing in practice and theory.

Key words: Seed capital, innovation form of financing, SME, IAS for SME

JEL classification: M41

¹ Mr. sc. Kenan Crnkčić, Microcredit foundation Prizma, CEO, Bistrik medresa 43, 71000 Sarajevo, BiH

² Mr.sc. Nino Serdarević, viši asistent, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Zenici, Fakultetska 3, 72000 Zenica, BiH

Dubravka Bošnjak¹,

"Z" SCORE MODELI PREDVIĐANJA BANKROTA PREDUZEĆA - PRIMJENA U FBIH

Sažetak

Edward Altmanov model široko je primijenjiv u svijetu kao jedan od pouzdanijih alata za predviđanje bankrota preduzeća. Danas, posebno u vrijeme recesije u kojemu se nalazi savremeni svijet, ovaj model ima izuetnu aplikativnu primjenu. Preduzeća u Bosni i Hercegovini već duže vrijeme pokazuju poteškoće u radu i "pod često nerazjašnjenim uslovima" bankrotiraju. Do izražaja dolazi neadekvatnost u korištenju modela predviđanja, a posebno modela "Z" score, kao jednog od najpouzdanijih alata ne samo kod predviđanja bankrota, nego i kod obavljanja due diligencea i procjene vrijednosti poduzeća.

Ključne riječi: softver, autorsko pravo, piratstvo, kompjuterski kriminal

JEL: K22

¹ Mr.sci. Dubravka Bošnjak, Razvojna banka FBIH, Igmanska br.1, Sarajevo

PRAVNA ZAŠTITA SOFTVERA U SVJETLU ZAKONA O AUTORSKIM PRAVIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

U ovom radu pokušaćemo sagledati kako i u kojoj mjeri je softver na bosanskohercegovačkom tržištu zaštićen primjenom Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima u Bosni i Hercegovini. Također ćemo ukazati na probleme i rezultate ovakve autorskopravne zaštite, te ponuditi prijedloge za postizanje veće efikasnosti na sprječavanju softverskog piratstva i povrede autorskih prava na softveru (kompjuterskim programima). Ovaj rad ima za cilj da istraži nivo zaštite softvera u Bosni i Hercegovini, kao i da utvrdi da li je samo Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima u Bosni i Hercegovini dovoljan da ostvari neophodnu zaštitu i da li je potrebno preduzimati i druge korake u svrhu zaštite softvera kao značajnog resursa razvoja privrede kako u svijetu tako i kod nas. Rezultati istraživanja ukazuju da u Bosni i Hercegovini postoje uslovi za kvalitetnu zaštitu softvera i da Zakon o autorskom pravu i drugim srodnim pravima u Bosni i Hercegovini prati moderne svjetske standarde. Na osnovu provedenog istraživanja može se donijeti zaključak da u Bosni i Hercegovini postoji kvalitativna osnova za zaštitu softvera, ali da izvršna i sudska vlast treba dati značajniju ulogu u provedbi donesenog Zakona i sankcionisanju onih koji se bave softverskim piratstvom.

Ključne riječi: softver, autorsko pravo, piratstvo, kompjuterski kriminal

JEL: K22

Summary

In this paper, we try to examine to what extent the software on the Bosnian market is protected by applying the Law on Copyright and Related Rights in Bosnia and Herzegovina. We also point out the problems and results of such copyright protection, and offer suggestions for achieving greater efficiency in preventing piracy software and copyright infringement on software (computer programs). This paper aims to explore the level of protection of software in Bosnia and Herzegovina, as well as to determine whether only the Act Authors Copyright and Related Rights in Bosnia and Herzegovina is sufficient to achieve the necessary protection and whether it is necessary to take other steps to protection of software, as an important resource of economic development both worldwide and in our country. Scientific content analysis, historical and normative methods are used during the research. The Law on Copyrights, and Related Rights in Bosnia and Herzegovina is used as a source of analysis. The results suggest that in Bosnia and Herzegovina exist conditions for high grade protection of software and that the Law on Copyright and other Related Rights in Bosnia and Herzegovina has followed the modern world standards. On the basis of the research, a conclusion can be made that in Bosnia and Herzegovina is a qualitative basis for the protection of software, but that the executive and judicial powers should be given a greater role in the implementation of enacted law and penalize those who are engaged in software piracy.

Keywords: software, copyright piracy, piracy, computer crime

JEL classification: K22

¹ Doc.dr. Ishak Mešić, Ekonomski fakultet Zenica, Travnička 1, Zenica

² Mr.sc. Faruk Unkić, Mješovita srednja škola Tešanj, Patriotske lige S I/34, Tešanj

³ Mr.sc. Enes Kalajac, Energoinvest Sarajevo, Hamdije Čemerlića 2, Sarajevo

SPECIFIČNOSTI "ABC" MODELA OBRAČUNA TROŠKOVA ZA PREDUZEĆA KOJA SE BAVE VELETRGOVINOM

Sažetak

Obračun troškova je jedna od najvažnijih osnova za generiranje informacija potrebnih menadžmentu na svim nivoima odlučivanja. Aktuelni pravci razvoja dizajniranja troškovnih sistema karakterišu se pojavom ideje i filozofije „Activity - Based Costing“-a koja predstavlja temelj savremenih pokušaja osiguranja relevantnih informacija za ove potrebe. Motivirani navedenim, sagledaćemo mogućnosti primjene ove ideje u praksi preduzeća koja se bave veletrgovinom i po obimu pripadaju grupi malih i preduzeća srednje veličine. U radu će se istražiti posebnosti, tj. specifičnosti koje se pojavljuju u razvoju modela utemeljenog na filozofiji obračuna troškova na bazi aktivnosti i njihov utjecaj na postupak dizajniranja adekvatnog troškovnog sistema.

Ključne riječi: trošak, "ABC" model obračuna troškova, veletrgovina.

JEL: M41

Summary

Costing is one of the most important bases for generating information needed by management at all levels of decision-making. The current development trends of designing cost systems are characterized by the appearance of idea and philosophy Activity-Based Costing and that is the foundation of modern attempts to ensure relevant information for these purposes. Motivated by the above, in this paper possibilities of applying these ideas in practice of the companies engaged in wholesale which belong to a group of small and medium-sized enterprises will be analyzed. Furthermore, the particularities i.e. specific features that appear in the development of models based on the philosophy Activity-Based Costing and their impact on the process of designing an adequate cost system will be explored.

Key words: cost, ABC Model Costing, wholesale.

JEL classification: G11, G12

¹ dr. sc. Sado Puškarević, docent, Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli, Univerzitetska br. 8, 75000 Tuzla

² dipl. oec. Ajla Muratović, asistentica, Ekonomski fakultet Univerziteta u Zenici, Travnička 1, 72000 Zenica

UPRAVLJANJE RIZICIMA KAO PREVENCIJA KRIZE PREDUZEĆA

Sažetak

Kriza poslovanja koja je evidentno zahvatila bh. preduzeća neminovno nameće potrebu primjene aktivnih mjera za ublažavanje i prevazilaženje takvog stanja. Upravljanje rizicima, uz sistem ranog upozorenja na krizu preduzeća, predstavlja jedan od najpogodnijih instrumenta anticipativnog kriznog menadžmenta u procesu predviđanja krize i reagovanja na prve simptome krize. Menadžment rizika je sveobuhvatan proces od prepoznavanja i procjene rizika do njegove klasifikacije, koji ima cilj da se procjeni i minimizira vjerovatnost uticaja nepoželjnih događaja po preduzeće, odnosno njegovo poslovanje i egzistenciju. U radu je predstavljen sistem i proces upravljanja rizikom, te različite strategije upravljanja rizikom u prevenciji krize preduzeća. Pored toga, prezentirani su rezultati ankete bh. preduzeća u prevenciji krize poslovanja, koji ukazuju na potrebu pravljenja programa rizika, kao instrumenta prevencije krize preduzeća.

Ključne riječi: rizik, upravljanje rizikom, kriza preduzeća.

JEL: M21

Summary

Management crisis evidently has overtook companies in Bosnia and Herzegovina. Thus, it inevitably imposes the need to change active measures for mitigation and overcoming of such a situation. Risk management, together with early warning system for company crisis appearance, represents one of the most suitable instruments of anticipated crisis management in the process of predicting of crisis and reacting to its' first symptoms. Risk management is a comprehensive process, starting from the phase of recognition and risk evaluation to its classification. Risk management represents a process with an aim to evaluate and minimize probability of effects of unfavourable events to a company, that is, to the company's business running and existence. In this work risk management system and process are represented, as well as various risk management strategies in the process of prevention of companies' crisis. Apart from the above stated, results of the survey on prevention of management crisis, conducted in BH companies, are also given. The results implicate the need to create risk programme as well as instrument for prevention of company's crisis.

Key Words: risk, risk management, enterprise crisis

JEL Classification: M21

¹ Viši asistent, Ekonomski fakultet Sarajevo, Sarajevo Trg Oslobođenja-A. Izetbegovića 1

² Izvršna direktorica Razvojne banke Federacije BiH, Sarajevo, Igmanska 1